

فصلنامه علمی - پژوهشی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر

دوره ۱۵، شماره ۳ - شماره پیاپی ۵۴، آذر ۱۴۰۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۰

صص: ۸۳-۱۰۶

حقوق و مسئولیت های شهروندی در برنامه های اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی

و فرهنگی ج.ا.ا. و ارائه سیاست های راهبردی برای برنامه هفتم توسعه

مرجان خودی*^۱ فاطمه براتلو^۲ عبدالرضا سبحانی^۳ علی اکبر فرهنگی^۴

- ۱- دانشجوی دکتری مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
- ۲- معاون پژوهشکده مطالعات اجتماعی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۳- استادیار گروه مدیریت فرهنگی، دانشکده مدیریت، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
- ۴- استاد گروه مدیریت رسانه، دانشکده مدیریت و اقتصاد.

چکیده

مطالعه و فهم وضعیت مقوله «شهروندی» در برنامه های اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا. و ارائه سیاست های راهبردی برای برنامه هفتم توسعه هدف اصلی این پژوهش است. روش این تحقیق توصیفی-تحلیلی است و از تکنیک تحلیل محتوا به منظور تحلیل متن برنامه های اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا. استفاده نموده است. نتایج تحقیق نشان می دهد با رجوع به میزان توزیع فراوانی نسبی ابعاد شهروندی در برنامه های اول تا ششم توسعه بعد حقوق شهروندی به مقدار ۶۱/۳۶ درصد نسبت به بعد مسئولیت های شهروندی با مقدار ۳۸/۶۴ درصد از وضعیت بهتر و بالاتری برخوردار است. به عبارت دیگر، بعد حقوق شهروندی به طور نسبی نزدیک به دو برابر بیشتر از مسئولیت های شهروندی مورد تأکید قرار گرفته است. وضعیت مقوله شهروندی در برنامه های اول تا ششم توسعه، ضمن پراکندگی، همچنین از سطح اندکی از توجه و تأکید برخوردار است که امید است در برنامه های آتی توسعه یعنی برنامه هفتم این موضوع مورد بازبینی و در نهایت برنامه ریزی در راستای شمولیت و توجه مناسب به مقوله شهروندی و ابعاد آن مورد تأکید قرار گیرد.

کلمات کلیدی: حقوق شهروندی- مسئولیت های شهروندی- برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی- ج.ا.ا.

مقدمه و بیان مساله

هر چند منشأ و ایده «شهروندی»، همانند بسیاری از مفاهیم علوم اجتماعی به یونان باستان بازمی گردد. به طور مشخص ارسطو نخستین تلاش نظام مند را در مورد شهروندی داشته است (فالکس، ۱۳۸۱، ۲۵). اما امروزه شهروند و شهروندی یکی از پویاترین مفاهیم اجتماعی جامعه معاصر، در کانون سیاست گذاری های اجتماعی قرار گرفته است. در دوران معاصر شاهدیم که مفهوم شهروند - هم در نظریه و هم در عمل - با تغییر موضع از سوی حقوق به سوی تکلیف، پذیرنده صفت هایی از قبیل فعال، خوب، حساس، مسئول، آگاه و مشارکت جو به آرمانی زنده و ملموس در دوران معاصر همراه شده است (رایلی، ۱۳۸۸)؛ مهم تر این که، شهروندی قابل دست یابی و استحصال است (پاول، ۲۰۰۹) و می توان با سیاست گذاری های مناسب برای آینده ای مناسب و شایسته برای «شهروندی» اقدام نمود.

در این مقاله مفهوم «شهروندی» براساس مضامین آن در برنامه های اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا. مورد بررسی قرار گرفته است.

بنابراین؛ مطالعه و فهم مقوله شهروندی در برنامه های اول تا ششم توسعه هدف اصلی این پژوهش بوده است. به عبارت دیگر؛ این پژوهش بر آن است تا با تحلیل محتوای برنامه اول تا ششم توسعه و در یک نگاه مقایسه ای نشان دهد که این برنامه ها تا چه اندازه مقوله شهروندی را مورد توجه و تاکید قرار داده اند. همچنین ارائه سیاست های راهبردی برای برنامه هفتم توسعه از اهداف اصلی این پژوهش است.

به روش تحلیل محتوا و براساس تحلیلی کمی و کیفی، (۱) مؤلفه ها و شاخص های «بُعد حقوق شهروندی» در برنامه اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا. چیست؟ (۲) و نیز مؤلفه ها و شاخص های «بُعد وظیفه ای شهروندی» در برنامه اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا. چیست؟ (۳) و در نهایت امر شهروندی با توجه به دو بُعد حقوقی و وظیفه ای امر شهروندی در برنامه اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا. چگونه است؟ سوال های این تحقیق هستند.

اهمیت و ضرورت تحقیق

توجه به حقوق و وظایف شهروندی برای ایجاد فضای دموکراتیک قانونمند و مردمی، پویایی در ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و تحقق حقوق و تکالیف شهروندی در گرو شناخت موثر و مفید از شهروندی از اهمیت برخوردار است.

تحلیل محتوای برنامه های اول تا ششم توسعه از این نظر اهمیت دارد که همواره یکی از مهم ترین اهداف همه این برنامه ها، رسیدن به توسعه پایدار در کشور است، شهروندی مطلوب نیز یکی از شاخص های هم در توسعه پایدار بوده و ضمن تاثیر گذاری بر توسعه پایدار، از آن تاثیر هم می پذیرد.

پیشینه تحقیق

پیشینه تحقیق شامل مطالعاتی است که مسأله شهروندی را در متون هادیان فکری کشور و یا احکام بالادستی، مورد تحلیل قرار داده اند. در مجموعه متون سیاستی و به نوعی مقدم بر آن ها می توان از فرمان هشت ماده ای امام خمینی (ره) نام برد که در سال ۱۳۶۱ پس از انقلاب اسلامی وجوه کرامت و عزت انسانی را در دستورالعملی خطاب به همه سران و مسئولان نظام نهادها و سازمانها با تأکید قاطع و همه جانبه بر قانون گرایی و حفظ اصول قانون اساسی و حقوق شهروندی و حریم خصوصی مردم دارد. شادمانی (۱۳۹۵) نیز در پژوهشی تحت عنوان «حقوق شهروندی از منظر امام خمینی (ره)» با بررسی در آثار حضرت امام به ویژه صحیفه امام توجه و دقت، حقوق شهروندی و حفظ حریم خصوصی افراد را مورد مذاقه قرار داده است. جاوید و ابراهیمی (۱۳۹۳) نیز در پژوهشی تحت عنوان «تکالیف شهروندی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» مواردی مانند پذیرش حکومت اسلامی و استفاده از زبان فارسی در مکاتبات رسمی به عنوان تکالیف شهروندی خاص قانون اساسی جمهوری اسلامی را مورد تأکید قرار داده اند. افتخاری و دیانی (۱۳۹۴) با تحلیل محتوایی حقوق شهروندی روستایی در برنامه های پنج ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران نشان می دهند که در نظام برنامه ریزی کشور توجه به مقوله حقوق شهروندی روستایی چه به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم در برنامه ها هر چند به صورت بسیار اندک شده است و به لحاظ فراوانی اهداف، سیاست ها و اقدامات از یک روند تکاملی برخوردار است ولی از کاستی های ساختاری به لحاظ ایده، برنامه ریزی و مدیریت برخوردار است. شریعت پناهی و دیگران (۱۳۹۸) نیز در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوایی حقوق شهروندی اجتماعی زنان در برنامه های پنج ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران» نشان می دهند که در نظام برنامه ریزی کشور به مقوله شهروندی اجتماعی زنان در برنامه ها هر چند به صورت اندک توجه شده است اما این توجه از برنامه اول تا ششم به لحاظ فراوانی اهداف و سیاست ها از یک روند تکاملی برخوردار است. در میان پژوهش ها، پژوهشی که بعد حقوق شهروندی یا تکالیف شهروندی را به صورت خاص در اسناد بالادستی - در اینجا اسناد مربوط به برنامه های شش گانه توسعه - دیده نشد. این مقاله مبتنی بر این مفروض است که مفهوم شهروندی، به عنوان مفهومی که در پیوندهای موجود میان مولفه های مدنی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در هر دو بعد حقوق شهروندی و تعهد شهروندی است.

مبانی مفهومی و نظری تحقیق

تحلیل محتوا

کرایبندرف تحلیل محتوا را به صورت یک روش تحقیق برای دستیابی به نتایج تکرارپذیر و معتبر از داده ها و زمینه های آن ها تعریف می کند و کرلینجر آن را روش مطالعه و تجزیه و تحلیل ارتباط به شکلی نظام مند، عینی و کمی به منظور سنجش متغیرها می داند (به نقل از سعدی پور، ۱۹۹۳).

برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

منظور از برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ برنامه اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ است.

شهروند

در فرهنگ علوم سیاسی، شهروند کسی است که از حقوق مدنی یا امتیازات مندرج در قانون اساسی یک کشور برخوردار است (رضایی پور، ۱۳۸۶، ۹).

شهروندی

شهروندی ناظر به برخورداری از حقوق، وظایف، تکالیف، مسئولیتها و تعهدات اخلاقی، سیاسی، اجتماعی برابر و همگانی اعضای جامعه به همراه احساس تعلق، عضویت، و هویت اجتماعی فراگیر برای مشارکت جدی در جامعه سیاسی، به علاوه با بهره مندی یکسان و عادلانه از امتیازها، مزایا و منابع جامعه، فارغ از تعلقات قومی، نژادی، طبقاتی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی است (ترکمان، ۱۳۸۹).

حقوق شهروندی

حقوق شهروندی، حقوق و آزادی هایی است که دولت اجرای آن را طبق قوانین داخلی، برای اتباع خود تامین و تضمین می کند... همچنین؛ امتیازی است که انسان در زندگی اجتماعی دارد و قدرتی است که با هدف ایجاد رابطه حقوقی شکل گرفته است (احمدی، ۱۳۸۸: ۱۴؛ صداقت، ۱۳۸۹: ۱۵). ابعاد آن عبارتند از: الف- حقوق مدنی حقی است که امکان تملک دارایی ها، التزام به قراردادها، آزادی های حزبی و آزادی فکر و اندیشه را فراهم می کند (انصاری، ۱۳۹۰: ۳۷؛ فتحی، ۱۳۹۱: ۱۷۲: ۵۳)؛ جنتیلی^۱، ۲۰۰۷: ۸۳؛ عبدالهی، ۱۳۹۳: ۶۸. ب- حقوق اجتماعی: حقوق اجتماعی عبارت از حقوقی است که امکانات رفاهی حمایتی از فرد و خانواده های آسیب پذیر را به منظور ایجاد تعادل در زندگی رفاهی آنها فراهم می آورد (فاورو، ۲۰۰۵: ۲۴۹؛ جنتیلی^۲، ۲۰۰۷: ۸۳؛ عبدالهی، ۱۳۹۳: ۶۸؛ توسلی، ۱۳۹۲: ۲۸؛ فتحی، ۱۳۹۱: ۱۷۲: ۵۳). پ- حقوق فرهنگی به معنای برخورداری و بهره مندی افراد گروه ها و اقشار

مختلف از کالاهای فرهنگی که در قالب رسانه های مختلف نوشتاری، دیداری و شنیداری قابل تصور است (افروغ، ۱۳۷۹: ۶۴). ت- حقوق سیاسی اختیاراتی هستند که قانون باید برای همه شهروندان تضمین کند. در این جا شهروندان با مشارکت فعال در مدیریت امور جمعی، سرنوشت خود را تعیین می کنند و حق حاکمیت و خود مختاری خود را اعمال می نمایند (انصار، ۱۳۹۰: ۳۷؛ جنتیلی، ۲۰۰۷: ۸۳؛ عبدالهی، ۱۳۹۳: ۶۸؛ فتحی، ۱۳۹۱: ۱۷۲؛ ۵۳). ث- حقوق اقتصادی از منظر شاخص های آن همچون حق مالکیت خصوصی، حق برخورداری از امنیت حقوقی برای کسب ثروت در چارچوب قانون و حقوق مربوط به اموال شخصی قابل تعریف است (بیرانوند، ۱۳۹۸)

مسئولیت های شهروندی

مفهوم شهروندی علاوه بر حقوق در بردارنده وظایف، تکالیف، تعهدات و مسئولیت های شهروندی است. در این پژوهش بعد دوم شهروندی را مسئولیت های شهروندی نامیده ایم (انصاری و دیگران، ۱۳۹۰: ۳۹). ابعاد مسئولیت های شهروندی عبارتند از: الف- مسئولیت های مدنی در معنای وسیع مسئولیت های ناشی از نقض قرارداد و مسئولیت های غیر قراردادی را در بر می گیرد (ره پیک، ۱۳۸۸: ۲۲). ب- مسئولیت اجتماعی به پایگاه اجتماعی فرد و مجموعه ای از روابط و پیوندهای میان افراد که روزانه با توجه به نقش های خود با دیگری در کنش متقابل هستند، مربوط می شود. پ- مسئولیت های فرهنگی بیانگر صورت های نمادین ارتباطات و تعاملات اجتماعی است (عسکریان، ۱۳۸۵: ۱۳۶-۱۳۷). ت- مسئولیت های سیاسی به تنظیم مناسبات اجتماعی بر اساس قدرت مشروع می پردازد. ث- مسئولیت های اقتصادی به عنوان یک نهاد اقتصادی- اجتماعی در بر گیرنده سه حوزه کلی تولید، توزیع و مصرف کالا می باشد (طالبی، ۱۳۹۰).

مبانی نظری تحقیق

در یک طبقه بندی رویکرد های شهروندی لیبرال، جماعت گرایانه و شهروندی جمهوری خواهی مدنی سه رویکرد مطرح در حوزه شهروندی هستند. در تفکر لیبرالی، شهروندی وضعیتی است که در آن مجموعه مشخصی از حقوق جهانی که مورد تایید دولت است، به افراد اعطا می شود. در این تفکر، هر یک از شهروندان، برای پیشبرد منافع خود «عاقلانه» اقدام می کند و حکومت، از افراد در به کارگیری حقوق فردی شان، حمایت می کند (اولفید، ۱۹۹۰، ۲). بنابراین در سنت لیبرال شهروندی تا حدود زیادی فردمحور است و سنت لیبرالی در حوزه شهروندی را سنت حق محور می نامند. در جماعت گرایان از مفهوم فرد «مستقل» و «متمرکز بر منافع خویش» که اندیشمندان لیبرال مد نظر دارند، انتقاد می کنند بر این اساس، تفکر جماعت گرایانه به شهروندی بر اساس هویت اجتماعی و نیز تعلق خاطر فرد به

اجتماع، توجه دارد (اسمیت، ۱۹۹۸، ۱۱۷). بنابراین برخلاف بسیاری از اندیشه های لیبرالی، جماعت گراها بر این باورند که گروه، عنصر اصلی در تعریف هویت است و همه افراد خود را تنها در ارتباط با اجتماع بزرگتر تصور می کنند (آیزین و وود، ۱۹۹۹، ۲). در شهروندی خواهانه عنصر کلیدی، خودفرمانروایی مدنی متجلی در نهادها و رویه های کلاسیک مانند چرخش مقامها است. ارسطو شهروندان را کسانی میدانست که قادر به فرمانرانی و فرمانبری هستند. تفکر جمهوری خواهانه کلاسیک حوزه عمومی را حوزه برابری و آزادی مردان شهروند و حوزه خصوصی را حوزه نابرابری با وجود زنان در نظر می گیرد (لیدت^۱، ۲۰۱۱).

روش شناسی

روش این تحقیق توصیفی- تحلیلی است. از تکنیک تحلیل محتوا برای تحلیل متون برنامه های اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا. استفاده شده است. برای این منظور، به روش تحلیل محتوای کیفی، ابتدا مولفه ها و شاخص های ابعاد حقوق شهروندی و مسئولیت های شهروندی از ادبیات موجود در این حوزه به شرح جداول شماره ۱ و ۲ احصاء شده است. سپس در بخش تحلیل محتوای کمی میزان فراوانی و تکرار ابعاد، مولفه ها و شاخص های شهروندی در متن برنامه ها مورد بررسی، شمارش و ثبت قرار گرفته و در قالب جداول فراوانی به شرح جدول ارائه شده است. در نهایت با بهره گیری از نرم افزار اکسل ضمن درصد گیری میزان هر کدام از این ابعاد، مولفه ها و شاخص ها، میزان هر کدام از شاخص ها در قالب نمودار توزیع فراوانی ترسیم شده است.

یافته ها

جدول (۱): مولفه ها و شاخص های حقوق شهروندی

مؤلفه	شاخص ها	منابع
حقوق مدنی	۱. حقوق اقلیت های دینی شناخته شده	-قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
	۲. آزادی استفاده از زبان های محلی	-منشور حقوق شهروندی نهاد ریاست جمهوری
	۳. حقوق مساوی مردم در برابر قانون	
	۴. پاسداری از حریم و قداست خانواده	
	۵. حق شان و ارزش های انسانی	
	۶. حق آزادی اندیشه و بیان	
	۷. حقوق زنان و کودکان	

^۱. Leydet

حقوق اجتماعی	حقوق فرهنگی	حقوق سیاسی	حقوق اقتصادی
۱. رفاه و تامین اجتماعی ۲. حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی ۳. حق توسعه انسانی و پیشرفت ۴. تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت های برابر ۵. حق اشتغال و کار شایسته ۶. حق آموزش و پرورش رایگان -قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران -منشور حقوق شهروندی نهاد ریاست جمهوری -فاورو، ۲۰۰۵ -انصاری و دیگران، ۱۳۹۰ -جنتیلی، ۲۰۰۷ -عبدالهی، ۱۳۹۳ - فتحی و ثابتی، ۱۳۹۱	۱. حق دسترسی و مشارکت در خدمات و کالاهای فرهنگی ۲. حق مالکیت مادی و معنوی آثار فرهنگی و هنری ۳. حق مشارکت در حفظ و ارتقاء هویت اسلامی - ایرانی ۴. حق مشارکت در گسترش کمی و کیفی فرهنگ عمومی ۵. حق مشارکت در توسعه و ترویج سبک زندگی اسلامی - ایرانی -قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران -منشور حقوق شهروندی نهاد ریاست جمهوری -- افروخ، ۱۳۷۹	۱. حق مالکیت بر سرنوشت اجتماعی خویش ۲. حق عضویت در تشکلهای مدنی، برگزاری تجمع ها و برپایی راهپیمایی ۳. حق تابعیت، اقامت و آزادی در ورود و خروج از کشور ۴. حق دسترسی به موقع به اطلاعات صحیح و فعالیت در فضای مجازی ۵. برخورداری از احساس امنیت اجتماعی ۶. بهره مندی از اداره شایسته و حسن تدبیر امور کشور -قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران -منشور حقوق شهروندی نهاد ریاست جمهوری -انصاری و دیگران، ۱۳۹۰ -جنتیلی، ۲۰۰۷ -عبدالهی، ۱۳۹۳ - فتحی و ثابتی، ۱۳۹۱	۱. برخورداری از مسکن مناسب ۲. حمایت از کار به عنوان منشاء مالکیت ۳. حق مالکیت و مشروعیت مالکیت خصوصی ۴. حفظ و حمایت از حقوق مادی و معنوی تولیدکنندگان و مصرف کنندگان ۵. برخورداری از یک نظام اقتصادی شفاف و رقابتی -قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران -منشور حقوق شهروندی نهاد ریاست جمهوری -توسلی، ۱۳۹۲ - بیرانوند، ۱۳۹۸

جدول (۲): مولفه ها و شاخص های مسئولیت های شهروندی

مولفه	شاخص ها	منابع
مسئولیت های مدنی	۱. حفاظت از محیط زیست	-قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
	۲. جلوگیری از تخریب اموال و منافع عمومی	-جعفری لنگرودی ۱۳۸۱
	۳. رعایت کرامت، شان و ارزش های انسانی شهروندان	- پنجسپا و اسمیت، ۲۰۰۸
	۴. حفظ نظم و امنیت و قانونمندی در جامعه	
	۵. رعایت حقوق شهروندی اقلیت های دینی و قومی	
	۶. رعایت مقررات راهنمایی و رانندگی	

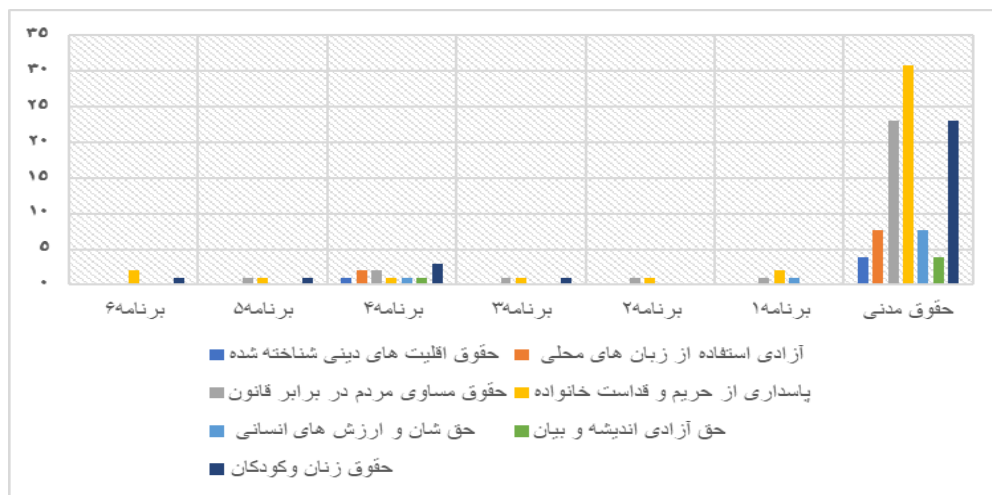
مسئولیت های اجتماعی	مسئولیت های فرهنگی	مسئولیت های سیاسی	مسئولیت های اقتصادی
<p>۱. مشارکت در سازمان های مردم نهاد حامی توسعه پایدار</p> <p>۲. مشارکت اجتماعی در امور عام المنفعه و خیریه</p> <p>۳. حفظ و رعایت بهداشت و نظافت پیرامونی شهر خود</p> <p>۴. مشارکت فعال زنان در عرصه های اجتماعی</p> <p>۵. ازدواج و تشکیل خانواده</p>	<p>۱. ترویج و اجرای فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر</p> <p>۲. شناخت و آگاهی درباره میراث فرهنگی و تمدنی کشور</p> <p>۳. تلاش در جهت حفظ هویت اسلامی- ایرانی</p> <p>۴. تقویت باور و ترویج گفتمان امید در جامعه</p> <p>۵. کوشش برای حفاظت آثار ملی و میراث فرهنگی کشور در حد توان و امکان</p> <p>۶. تعامل و مشارکت در تولید و مصرف خدمات و کالاهای فرهنگی</p> <p>۷. تلاش در جهت مشارکت در انجمن های علمی- فرهنگی جامعه</p>	<p>۱. مشارکت سیاسی در اداره امور عمومی کشور</p> <p>۲. خدمت در ارتش یا پشتیبانی از خط مقدم جنگ/جهاد/دفاع مقدس</p> <p>۳. تعلق ملی داشتن</p> <p>۴. آگاهی سیاسی و پیگیری اخبار و مسائل مربوط به جامعه</p>	<p>۱. پرداخت مالیات</p> <p>۲. کسب دانش و حمایت از کار و تلاش ایرانی</p> <p>۳. منع اسراف و تبذیر و استفاده بهینه از کالاها و خدمات</p> <p>۴. مشارکت و سهم آفرینی در تولید ملی به اندازه توان</p>
<p>-منشور حقوق شهروندی نهاد ریاست جمهوری - عسکریان، ۱۳۸۵</p>	<p>-قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران - عسکریان، ۱۳۸۵</p>	<p>-منشور حقوق شهروندی نهاد ریاست جمهوری -مک کاون، ۲۰۰۹</p>	<p>-قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران - طالبی، ۱۳۹۲</p>

جدول (۳): توزیع فراوانی شاخص های حقوق مدنی

ردیف	شاخص	برنامه ۶	برنامه ۵	برنامه ۴	برنامه ۳	برنامه ۲	برنامه ۱	فراوانی	درصد
۱	حقوق اقلیت های دینی شناخته شده	-	-	۱	-	-	-	۱	۳/۸۵
۲	آزادی استفاده از زبان های محلی	-	-	۲	-	-	-	۲	۷/۶۹
۳	حقوق مساوی مردم در برابر قانون	-	۱	۲	۱	۱	۱	۶	۲۳/۰۷
۴	پاسداری از حریم و قداست خانواده	۲	۱	۱	۱	۱	۲	۸	۳۰/۷۷
۵	حق شان و ارزش های انسانی	-	-	۱	-	-	-	۲	۷/۶۹
۶	حق آزادی اندیشه و بیان	-	-	۱	-	-	-	۱	۳/۸۵
۷	حقوق زنان و کودکان	۱	۱	۳	۱	-	-	۶	۲۳/۰۸
-	کل	۳	۳	۱۱	۳	۲	۴	۲۶	۱۰۰

جدول ۳ و نمودار ۱ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های مولفه حقوق مدنی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱. پاسداری از حریم و قداست خانواده (۳۰/۷۷) ۲. حقوق و زنان و کودکان (۲۳/۰۸) ۳- حقوق مساوی مردم در برابر قانون (۲۳/۰۷) ۴- آزادی استفاده از زبان های محلی (۷/۶۹) ۵- حق شان و ارزش های انسانی (۷/۶۹) ۶- حقوق اقلیت های دینی شناخته شده (۳/۸۵) ۷- آزادی اندیشه و بیان (۳/۸۵).

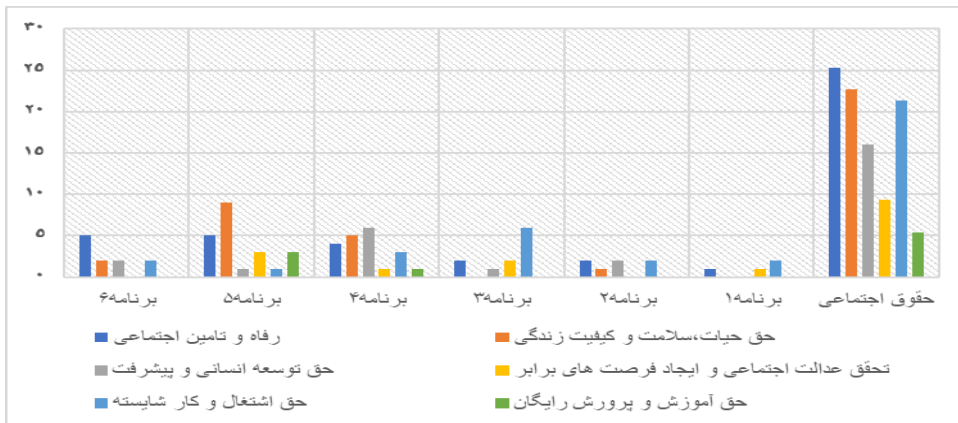
نمودار (۱): نمایش توزیع فراوانی شاخص های مولفه حقوق مدنی در برنامه اول تا ششم توسعه

جدول (۴): توزیع فراوانی شاخص های حقوق اجتماعی

ردیف	شاخص	برنامه ۱	برنامه ۲	برنامه ۳	برنامه ۴	برنامه ۵	برنامه ۶	فراوانی	درصد
۱	رفاه و تامین اجتماعی	۱	۲	۲	۴	۵	۵	۱۹	۲۵/۳۳
۲	حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی	-	۱	-	۵	۹	۲	۱۷	۲۲/۶۷
۳	حق توسعه انسانی و پیشرفت	-	۲	۱	۶	۱	۲	۱۲	۱۶
۴	تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت های برابر	۱	-	۲	۱	۳	-	۷	۹/۳۳
۵	حق اشتغال و کار شایسته	۲	۲	۶	۳	۱	۲	۱۶	۲۱/۳۳
۶	حق آموزش و پرورش رایگان	-	-	-	۱	۳	-	۴	۵/۳۴
	کل	۴	۷	۱۱	۲۰	۲۲	۱۱	۷۵	۱۰۰

جدول ۴ و نمودار ۲ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های حقوق اجتماعی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- رفا و تامین اجتماعی (۲۵/۳۳) ۲- حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی (۲۲/۶۷) ۳- حق اشتغال و کار شایسته (۲۱/۳۳) ۴- حق توسعه انسانی و پیشرفت (۱۶/۰) ۵- تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت های برابر (۹/۳۳) ۶- حق آموزش و پرورش رایگان (۵/۳۴).

۳۴/۵۵

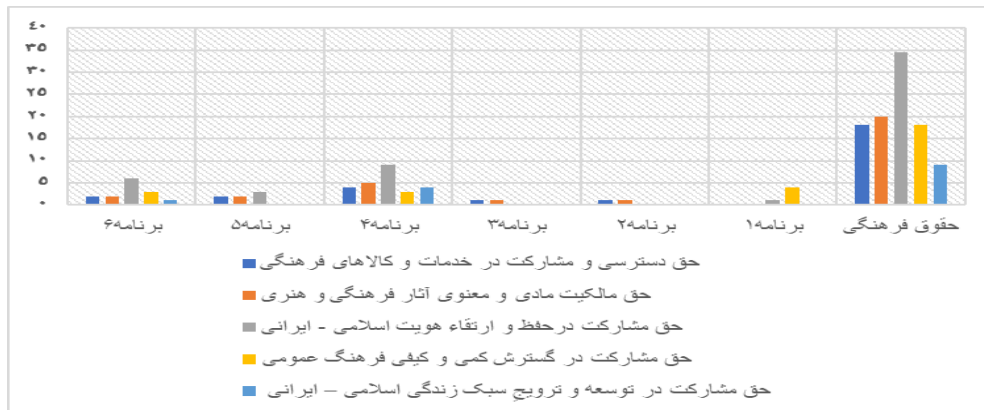

نمودار (۲): نمایش توزیع فراوانی شاخص های حقوق اجتماعی

جدول (۵): توزیع فراوانی شاخص های حقوق اجتماعی

ردیف	شاخص	برنامه ۱	برنامه ۲	برنامه ۳	برنامه ۴	برنامه ۵	برنامه ۶	فراوانی	درصد
۱	حق دسترسی و مشارکت در خدمات و کالاهای فرهنگی	-	۱	۱	۴	۲	۲	۱۸/۱۸	۱۰
۲	حق مالکیت مادی و معنوی آثار فرهنگی و هنری	-	۱	۱	۵	۲	۲	۲۰	۱۱
۳	حق مشارکت در حفظ و ارتقاء هویت اسلامی - ایرانی	۱	-	-	۹	۳	۶	۳۴/۵۵	۱۹
۴	حق مشارکت در گسترش کمی و کیفی فرهنگ عمومی	۴	-	-	۳	-	۳	۱۸/۱۸	۱۰
۵	حق مشارکت در توسعه و ترویج سبک زندگی اسلامی - ایرانی	-	-	-	۴	-	۱	۹/۰۹	۵
-	کل	۵	۲	۲	۲۵	۷	۱۴	۱۰۰	۵۵

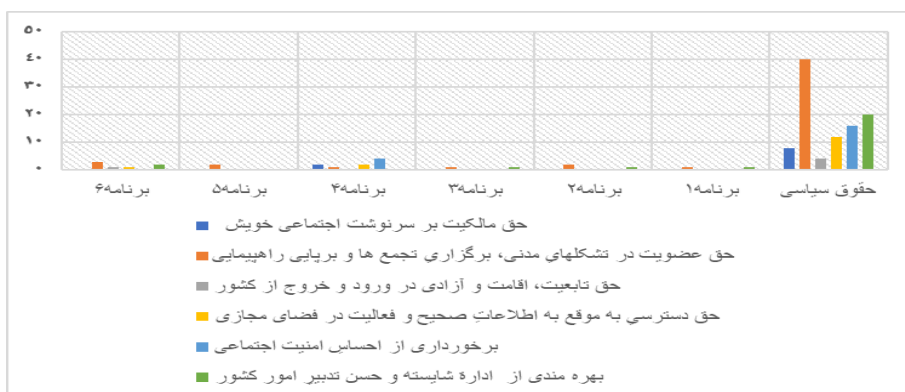
جدول ۵ و نمودار ۳ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های مولفه حقوق فرهنگی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- حق مشارکت در حفظ و ارتقاء هویت اسلامی - ایرانی (۳۴/۵۵) - ۲- حق مالکیت مادی و معنوی آثار فرهنگی و هنری (۲۰٪) - ۳- حق دسترسی و مشارکت در خدمات و کالاهای فرهنگی (۱۸/۱۸) و ۴- حق مشارکت در گسترش کمی و کیفی فرهنگ عمومی (۱۸/۱۸)؛ ۵- حق مشارکت در توسعه و ترویج سبک زندگی اسلامی - ایرانی (۹/۰۹).

نمودار (۳): نمایش توزیع فراوانی شاخص های حقوق فرهنگی
جدول (۶): توزیع فراوانی شاخص های حقوق سیاسی

ردیف	شاخص	برنامه ۱	برنامه ۲	برنامه ۳	برنامه ۴	برنامه ۵	برنامه ۶	فراوانی	درصد
۱	حق مالکیت بر سرنوشت اجتماعی خویش	-	-	-	۲	-	-	۲	۸٪
۲	حق عضویت در تشکلهای مدنی، برگزاری تجمع ها و برپایی راهپیمایی	۱	۲	۱	۱	۲	۳	۱۰	۴۰٪
۳	حق تابعیت، اقامت و آزادی در ورود و خروج از کشور	-	-	-	-	-	۱	۱	۴٪
۴	حق دسترسی به موقع به اطلاعات صحیح و فعالیت در فضای مجازی	-	-	-	۲	-	۱	۳	۱۲٪
۵	برخورداری از احساس امنیت اجتماعی	-	-	-	۴	-	-	۴	۱۶٪
۶	بهره مندی از اداره شایسته و حسن تدبیر امور کشور	۱	۱	۱	-	-	۲	۵	۲۰٪
-	کل	۲	۳	۲	۹	۲	۷	۲۵	۱۰۰

جدول ۶ و نمودار ۴ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های حقوق سیاسی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- حق عضویت در تشکلهای مدنی، برگزاری تجمع ها و برپایی راهپیمایی (۴۰٪)؛ ۲- بهره مندی از اداره شایسته و حسن تدبیر امور کشور (۲۰٪)؛ ۳- برخورداری از احساس امنیت اجتماعی (۱۶٪)؛ ۴- حق دسترسی به موقع به اطلاعات صحیح و فعالیت در فضای مجازی (۱۲٪)؛ ۵- حق مالکیت بر سرنوشت اجتماعی خویش (۸٪)؛ ۶- حق تابعیت، اقامت و آزادی در ورود و خروج از کشور (۴٪).

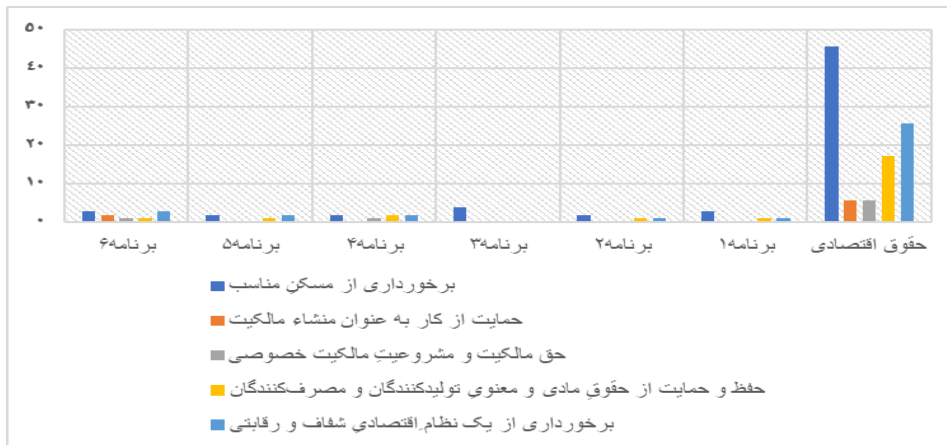

نمودار (۴): نمایش توزیع فراوانی شاخص های حقوق سیاسی

جدول (۷): توزیع فراوانی شاخص های حقوق اقتصادی

ردیف	شاخص	برنامه ۱	برنامه ۲	برنامه ۳	برنامه ۴	برنامه ۵	برنامه ۶	فراوانی	درصد
۱	برخورداری از مسکن مناسب	۳	۲	۴	۲	۲	۳	۱۶	۴۵/۷۲
۲	حمایت از کار به عنوان منشاء مالکیت	-	-	-	-	-	۲	۲	۵/۷۱
۳	حق مالکیت و مشروعیت مالکیت خصوصی	-	-	-	۱	-	۱	۲	۵/۷۱
۴	حفظ و حمایت از حقوق مادی و معنوی تولیدکنندگان و مصرف کنندگان	۱	۱	-	۲	۱	۱	۶	۱۷/۱۴
۵	برخورداری از یک نظام اقتصادی شفاف و رقابتی	۱	۱	-	۲	۲	۳	۹	۲۵/۷۲
-	کل	۵	۴	۴	۷	۵	۱۰	۳۵	۱۰۰

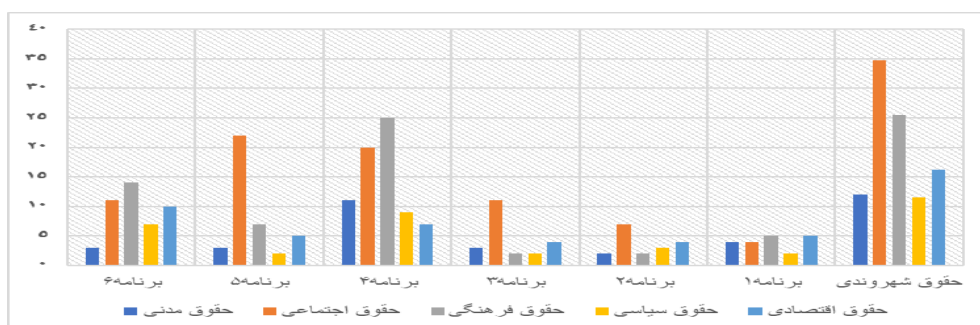
جدول ۷ و نمودار ۵ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های حقوق اقتصادی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- برخورداری از مسکن مناسب (۴۵/۷۲)؛ ۲- برخورداری از یک نظام اقتصادی شفاف و رقابتی (۲۵/۷۲)؛ ۳- حفظ و حمایت از حقوق مادی و معنوی تولیدکنندگان و مصرف کنندگان (۱۷/۱۴)؛ ۴- حمایت از کار به عنوان منشاء مالکیت (۵/۷۱) و ۵- حق مالکیت و مشروعیت مالکیت خصوصی (۵/۷۱).

نمودار (۵): نمایش توزیع فراوانی شاخص های حقوق اقتصادی
جدول (۸): توزیع فراوانی مولفه های حقوق شهروندی

مولفه های حقوق شهروندی	برنامه ۶	برنامه ۵	برنامه ۴	برنامه ۳	برنامه ۲	برنامه ۱	فراوانی	درصد
حقوق مدنی	۳	۳	۱۱	۳	۲	۴	۲۶	۱۲/۰۴
حقوق اجتماعی	۱۱	۲۲	۲۰	۱۱	۷	۴	۷۵	۳۴/۷۲
حقوق فرهنگی	۱۴	۷	۲۵	۲	۲	۵	۵۵	۲۵/۴۶
حقوق سیاسی	۷	۲	۹	۲	۳	۲	۲۵	۱۱/۵۸
حقوق اقتصادی	۱۰	۵	۷	۴	۴	۵	۳۵	۱۶/۲
کل	۴۵	۳۹	۷۲	۲۲	۱۸	۲۰	۲۱۶	۱۰۰

جدول ۸ و نمودار ۶ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی مولفه های حقوق شهروندی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- حقوق اجتماعی (۳۴/۷۲)؛ ۲- حقوق فرهنگی (۲۵/۴۶)؛ حقوق اقتصادی (۱۶/۲)؛ ۳- حقوق مدنی (۱۲/۰۴) و ۵- حقوق سیاسی (۱۱/۵۸).

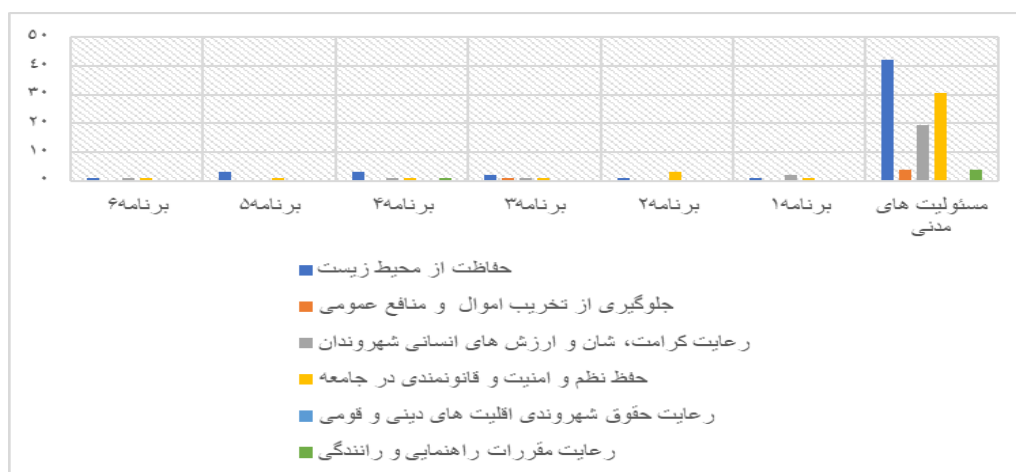

نمودار (۶): نمایش توزیع فراوانی مولفه های حقوق شهروندی

جدول (۹): توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های مدنی

ردیف	شاخص	برنامه ۱	برنامه ۲	برنامه ۳	برنامه ۴	برنامه ۵	برنامه ۶	فراوانی	درصد
۱	حفاظت از محیط زیست	۱	۱	۲	۳	۳	۱	۱۱	۴۲/۳۱
۲	جلوگیری از تخریب اموال و منافع عمومی	-	-	۱	-	-	-	۱	۳/۸۵
۳	رعایت کرامت، شان و ارزش های انسانی شهروندان	۲	-	۱	۱	-	۱	۵	۱۹/۲۳
۴	حفظ نظم و امنیت و قانونمندی در جامعه	۱	۳	۱	۱	۱	۱	۸	۳۰/۷۷
۵	رعایت حقوق شهروندی اقلیت های دینی و قومی	-	-	-	-	-	-	-	۰
۶	رعایت مقررات راهنمایی و رانندگی	-	-	-	۱	-	-	۱	۳/۸۴
-	کل	۴	۴	۵	۶	۴	۳	۲۶	۱۰۰

جدول ۹ و نمودار ۷ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های مدنی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- حفاظت از محیط زیست (۴۲/۳۱)؛ ۲- حفظ نظم و امنیت و قانونمندی در جامعه (۳۰/۷۷)؛ ۳- رعایت کرامت، شان و ارزش های انسانی شهروندان (۱۹/۲۳)؛ ۴- جلوگیری از تخریب اموال و منافع عمومی (۳/۸۵) و ۵- رعایت حقوق شهروندی اقلیت های دینی و قومی (۰).

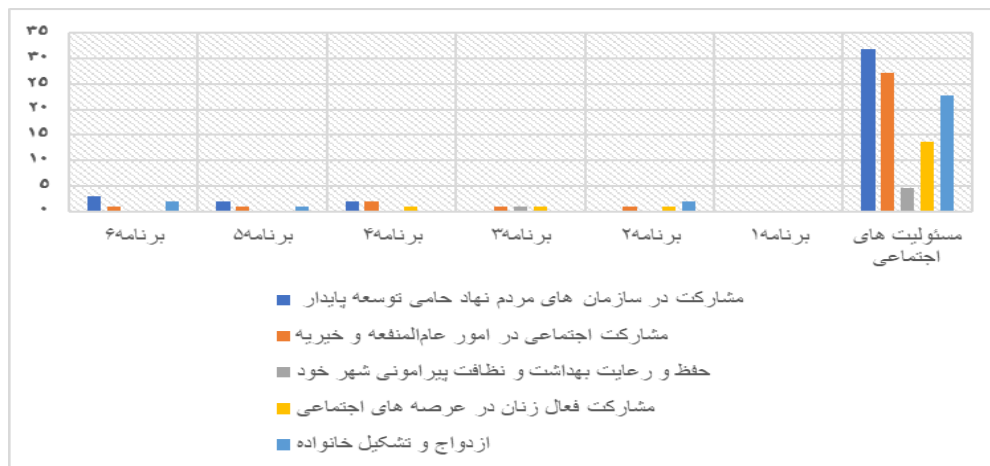

نمودار (۷): نمایش توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های مدنی

جدول (۱۰): توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های اجتماعی

ردیف	شاخص	برنامه ۶	برنامه ۵	برنامه ۴	برنامه ۳	برنامه ۲	برنامه ۱	فراوانی	درصد
۱	مشارکت در سازمان های مردم نهاد حامی توسعه پایدار	۳	۲	۲	-	-	-	۷	۳۱/۸۲
۲	مشارکت اجتماعی در امور عام المنفعه و خیریه	۱	۱	۲	۱	۱	-	۶	۲۷/۲۶
۳	حفظ و رعایت بهداشت و نظافت پیرامونی شهر خود	-	-	-	۱	-	-	۱	۴/۵۵
۴	مشارکت فعال زنان در عرصه های اجتماعی	-	-	۱	۱	۱	-	۳	۱۳/۶۴
۵	ازدواج و تشکیل خانواده	۲	۱	-	-	۲	-	۵	۲۲/۷۳
-	کل	۶	۴	۵	۳	۴	-	۲۲	۱۰۰

جدول ۱۰ و نمودار ۸ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های اجتماعی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- مشارکت در سازمان های مردم نهاد حامی توسعه پایدار (۳۱/۸۲)؛ ۲- مشارکت اجتماعی در امور عام المنفعه و خیریه (۲۷/۲۶)؛ ۳- ازدواج و تشکیل خانواده (۲۲/۷۳)؛ ۴- مشارکت فعال زنان در عرصه های اجتماعی (۱۳/۶۴)؛ و ۵- حفظ و رعایت بهداشت و نظافت پیرامونی شهر خود (۴/۵۵).

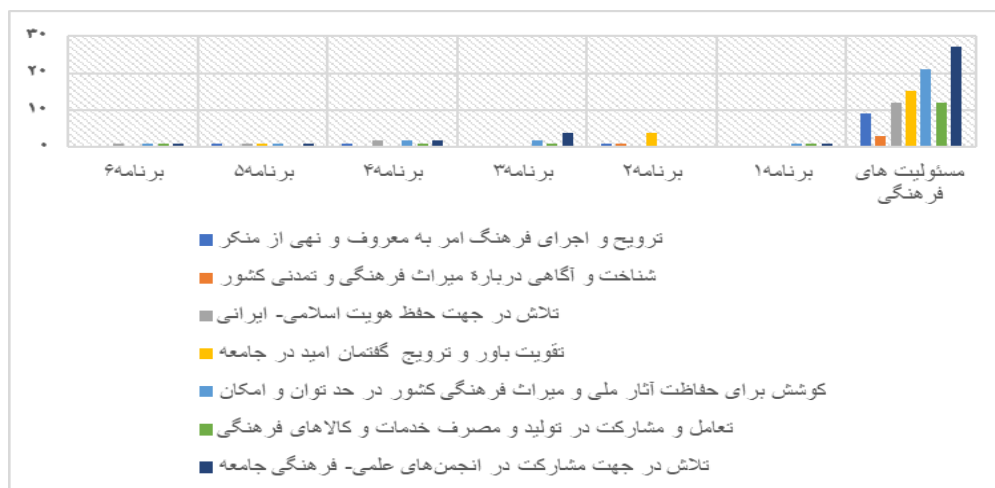

نمودار (۸): نمایش توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های اجتماعی

جدول (۱۱): توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های فرهنگی

ردیف	شاخص	برنامه ۶	برنامه ۵	برنامه ۴	برنامه ۳	برنامه ۲	برنامه ۱	فراوانی	درصد
۱	ترویج و اجرای فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر	-	۱	۱	-	۱	-	۳	۹/۰۹
۲	شناخت و آگاهی درباره میراث فرهنگی و تمدنی کشور	-	-	-	-	۱	-	۱	۳/۰۳
۳	تلاش در جهت حفظ هویت اسلامی- ایرانی	۱	۱	۲	-	-	-	۴	۱۲/۱۲
۴	تقویت باور و ترویج گفتمان امید در جامعه	-	۱	-	-	۴	-	۵	۱۵/۱۶
۵	کوشش برای حفاظت آثار ملی و میراث فرهنگی کشور در حد توان و امکان	۱	۱	۲	۲	-	۱	۷	۲۱/۲۱
۶	تعامل و مشارکت در تولید و مصرف خدمات و کالاهای فرهنگی	۱	-	۱	۱	-	۱	۴	۱۲/۱۲
۷	تلاش در جهت مشارکت در انجمن های علمی- فرهنگی جامعه	۱	۱	۲	۴	-	۱	۹	۲۷/۲۷
-	کل	۴	۵	۸	۷	۶	۳	۳۳	۱۰۰

جدول ۱۱ و نمودار ۹ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های فرهنگی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- تلاش در جهت مشارکت در انجمن های علمی- فرهنگی جامعه (۲۷/۲۷)؛ ۲- کوشش برای حفاظت آثار ملی و میراث فرهنگی کشور در حد توان و امکان (۲۱/۲۱)؛ ۳- تقویت باور و ترویج گفتمان امید در جامعه (۱۲/۱۲) و ۴- تعامل و مشارکت در تولید و مصرف خدمات و کالاهای فرهنگی (۱۲/۱۲)؛ ۵- ترویج و اجرای فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر (۹/۰۹)؛ ۶- شناخت و آگاهی درباره میراث فرهنگی و تمدنی کشور (۳/۰۳).

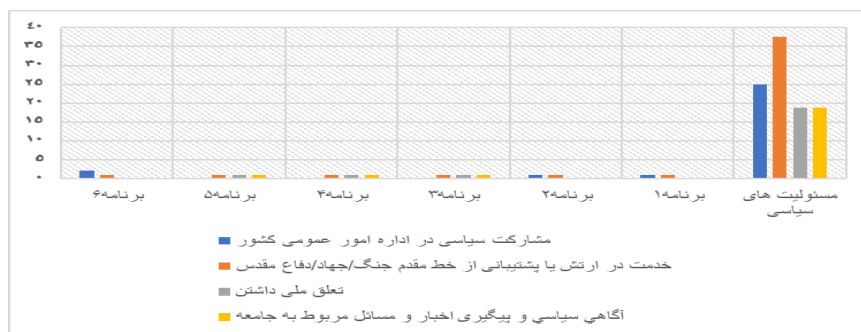
نمودار (۹): نمایش توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های فرهنگی

جدول (۱۲): توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های سیاسی

ردیف	شاخص	برنامه ۶	برنامه ۵	برنامه ۴	برنامه ۳	برنامه ۲	برنامه ۱	فراوانی	درصد
۱	مشارکت سیاسی در اداره امور عمومی کشور	۲	-	-	-	۱	۱	۴	۲۵
۲	خدمت در ارتش یا پشتیبانی از خط مقدم جنگ/جهاد/دفاع مقدس	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۶	۳۷/۵
۳	تعلق ملی داشتن	-	۱	۱	۱	-	-	۳	۱۸/۷۵
۴	آگاهی سیاسی و پیگیری اخبار و مسائل مربوط به جامعه	-	۱	۱	۱	-	-	۳	۱۸/۷۵
-	کل	۳	۳	۳	۳	۲	۲	۱۶	۱۰۰

جدول ۱۲ و نمودار ۱۰ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های سیاسی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- خدمت در ارتش یا پشتیبانی از خط مقدم جنگ/جهاد/دفاع مقدس (۳۷/۵)؛ ۲- مشارکت سیاسی در اداره امور عمومی کشور (۲۵٪)؛ ۳- تعلق ملی داشتن (۱۸/۷۵) و آگاهی سیاسی و پیگیری اخبار و مسائل مربوط به جامعه (۱۸/۷۵).

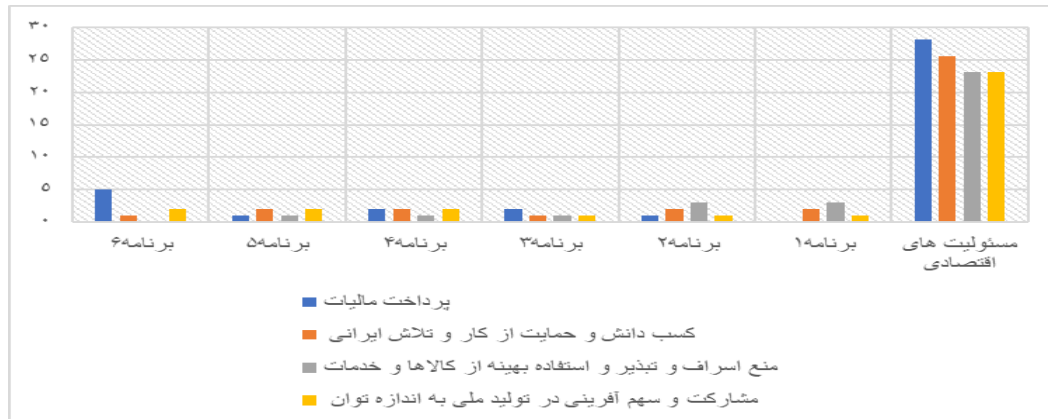

نمودار (۱۰): نمایش توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های سیاسی

جدول (۱۳): توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های اقتصادی

ردیف	شاخص	برنامه ۶	برنامه ۵	برنامه ۴	برنامه ۳	برنامه ۲	برنامه ۱	فراوانی	درصد
۱	پرداخت مالیات	۵	۱	۲	۲	۱	۱	۱۱	۲۸/۲
۲	کسب دانش و حمایت از کار و تلاش ایرانی	۱	۲	۲	۱	۲	۲	۱۰	۲۵/۶۴
۳	منع اسراف و تبذیر و استفاده بهینه از کالاها و خدمات	۱	۱	۱	۱	۳	۳	۹	۲۳/۰۸
۴	مشارکت و سهم آفرینی در تولید ملی به اندازه توان	۲	۲	۲	۱	۱	۱	۹	۲۳/۰۸
-	کل	۸	۶	۷	۵	۷	۶	۳۹	۱۰۰

جدول ۱۳ و نمودار ۱۱ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های سیاسی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- پرداخت مالیات (۲۸/۲)؛ ۲- کسب دانش و حمایت از کار و تلاش ایرانی (۲۵/۶۴)؛ ۳- منع اسراف و تبذیر و استفاده بهینه از کالاها و خدمات (۳/۰۸) و ۴- مشارکت و سهم آفرینی در تولید ملی به اندازه توان (۳/۰۸).

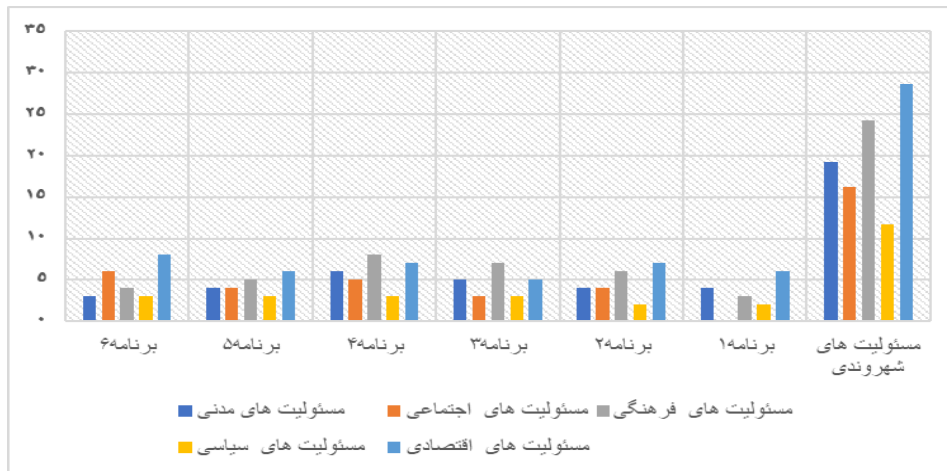

نمودار (۱۱): نمایش توزیع فراوانی شاخص های مسئولیت های اقتصادی

جدول (۱۴): توزیع فراوانی مولفه های مسئولیت های شهروندی

درصد	فراوانی	برنامه ۱	برنامه ۲	برنامه ۳	برنامه ۴	برنامه ۵	برنامه ۶	مولفه های مسئولیت های شهروندی
۱۹/۱۸	۲۶	۴	۴	۵	۶	۴	۳	مسئولیت های مدنی
۱۶/۱۸	۲۲	-	۴	۳	۵	۴	۶	مسئولیت های اجتماعی
۲۴/۲۶	۳۳	۳	۶	۷	۸	۵	۴	مسئولیت های فرهنگی
۱۱/۷۶	۱۶	۲	۲	۳	۳	۳	۳	مسئولیت های سیاسی
۲۸/۶۸	۳۹	۶	۷	۵	۷	۶	۸	مسئولیت های اقتصادی
۱۰۰	۱۳۶	۱۵	۲۳	۲۳	۲۹	۲۲	۲۴	کل

جدول ۱۴ و نمودار ۱۲ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی مولفه های مسئولیت های شهروندی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- مسئولیت های اقتصادی (۲۸/۶۸)؛ ۲- مسئولیت های فرهنگی (۲۴/۲۶)؛ ۳- مسئولیت های مدنی (۱۹/۱۸)؛ ۴- مسئولیت های اجتماعی (۱۶/۱۸)؛ ۵- مسئولیت های سیاسی (۱۱/۷۶).

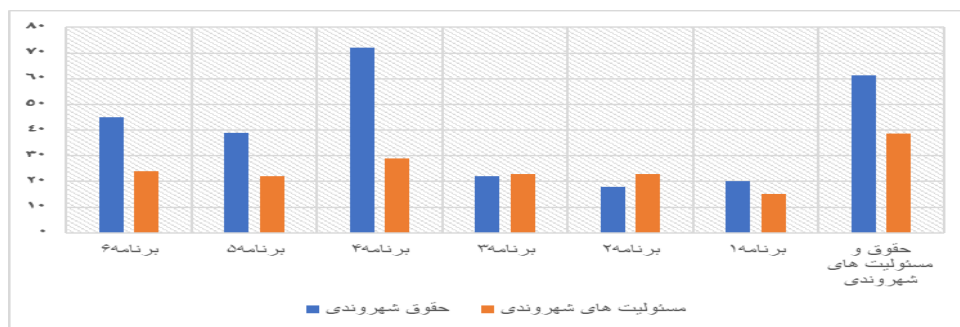

نمودار (۱۲): نمایش توزیع فراوانی مولفه های مسئولیت های شهروندی

جدول (۱۵): توزیع فراوانی ابعاد شهروندی

ابعاد شهروندی	برنامه ۱	برنامه ۲	برنامه ۳	برنامه ۴	برنامه ۵	برنامه ۶	فراوانی	درصد
حقوق شهروندی	۲۰	۱۸	۲۲	۷۲	۳۹	۴۵	۲۱۶	۶۱/۳۶
مسئولیت های شهروندی	۱۵	۲۳	۲۳	۲۹	۲۲	۲۴	۱۳۶	۳۸/۶۴
کل	۳۵	۴۱	۴۵	۱۰۱	۶۱	۶۹	۳۵۲	۱۰۰

جدول ۱۵ و نمودار ۱۳ نشان می دهد؛ توزیع فراوانی ابعاد شهروندی در برنامه اول تا ششم توسعه به ترتیب بالاترین میزان فراوانی عبارتند از: ۱- حقوق شهروندی (۶۱/۳۶)؛ ۲- مسئولیت های شهروندی (۳۸/۶۴).

نمودار (۱۳): نمایش توزیع فراوانی ابعاد شهروندی

نتیجه گیری

این پژوهش با هدف مطالعه و فهم مقوله شهروندی در برنامه های اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا. انجام گرفت. بر این اساس؛ برنامه های اول تا ششم توسعه در چارچوب و از منظر ابعاد، مولفه ها و شاخص های مقوله شهروندی مورد تحلیل قرار گرفت.

نتایج تحقیق نشان می دهد با رجوع به میزان توزیع فراوانی نسبی ابعاد شهروندی در برنامه های اول تا ششم توسعه بعد حقوق شهروندی به مقدار ۶۱/۳۶ درصد در نسبت با بعد مسئولیت های شهروندی با مقدار ۳۸/۶۴ درصد از وضعیت

بهرتر و بالاتری برخوردار است. به عبارت دیگر؛ بعد حقوق شهروندی به طور نسبی به میزان کمتر از دو برابر بیشتر از مسئولیت های شهروندی مورد تاکید قرار گرفته است. البته در میان مولفه های حقوق شهروندی به ترتیب حقوق اجتماعی (۳۴/۷۲) و حقوق فرهنگی (۲۵/۴۶) نسبت به مولفه های دیگر در وضعیت بالاتری قرار دارند. همچنین؛ حقوق اقتصادی به میزان (۱۶/۲)؛ حقوق مدنی (۱۲/۰۴) و حقوق سیاسی به میزان (۱۱/۵۸) مورد تاکید قرار گرفته است. در این راستا؛ در میان مولفه های مسئولیت های شهروندی نیز به ترتیب مسئولیت های اقتصادی (۲۸/۶۸) و مسئولیت های فرهنگی (۲۴/۲۶) در وضعیت بالا قرار می گیرند و مسئولیت های مدنی (۱۹/۱۸)؛ مسئولیت های اجتماعی (۱۶/۱۸)؛ و مسئولیت های سیاسی (۱۱/۷۶) در جایگاه پایین تری قرار دارند.

به لحاظ کیفی اگر بخواهیم وضعیت ابعاد، مؤلفه ها و شاخص های مقوله شهروندی در برنامه های اول تا ششم توسعه را مورد نتیجه گیری قرار دهیم قابل مشاهده است که در این برنامه ها این وضعیت از سطح اندکی برخوردار است. در این راستا؛ نتایج این تحقیق همچون پژوهش های افتخاری و دیانی (۱۳۹۴)، واحدی و گوهری (۱۳۹۶) و شریعت پناهی و دیگران (۱۳۹۸) چه به صورت مستقیم یا غیرمستقیم توجه و تاکید اندکی صورت گرفته است. البته متفاوت از نتایج این پژوهش ها، پراکندگی سیاست ها و اهداف برنامه ها نسبت به مقوله شهروندی چنان گسترده است که نمی توان مدعا نمود که در این برنامه ها یعنی از برنامه اول تا ششم توسعه روندی تکاملی و مشخصی از توجه و برنامه ریزی در خصوص همه مولفه ها و شاخص های حقوق و مسئولیت های شهروندی وجود دارد.

این نشانگر آن است که برنامه نویسان به خوبی نتوانسته اند برش عملیاتی از قانون اساسی را با رهیافت حقوق و مسئولیت شهروندی در برنامه های میان مدت پنجساله تنظیم کنند.

این یافته در شرایطی است که مطالعات و تحقیقات علمی پیشین؛ مسئله شهروندی را ناشی از وجود ابهام در درک مفهوم شهروندی یا مسئله مربوط به تعریف روشنی از حقوق شهروندی، عدم شکل گیری ایده شهروندی، عدم رعایت اصول شهروندی، عدم آگاهی از حقوق و مسئولیت های شهروندی و پایین بودن سطح اخلاق شهروندی، ابهام فراوان در مسئولیت های فرهنگی، بسنده نمودن به مشارکت سیاسی حداقلی به معنای صرفاً رأی دادن، بالا بودن سطح بی تفاوتی اجتماعی، فردگرایی خود مدارانه، عدم التزام مدنی و غیره می دانند (شیانی، ۱۳۸۲؛ یزدان پناه، ۱۳۸۶؛ یوسفی و عظیمی هاشمی، ۱۳۸۷؛ رفیعی، ۱۳۸۷؛ مشبکی و خادمی، ۱۳۸۷؛ غیاثوند، ۱۳۹۰؛ محسنی تبریزی و صداقتی فرد، ۱۳۹۰؛ موسوی، ۱۳۹۱؛ جلائی پور، ۱۳۹۲؛ شیانی و صدیقی، ۱۳۹۳؛ غفاری و حبیب پور گتایی، ۱۳۹۳؛ احمدی، ۱۳۹۷؛ مقیمی، ۱۳۹۷). در این پژوهش چنین نتیجه گیری نمود که وضعیت مقوله شهروندی در برنامه های اول تا ششم توسعه ضمن پراکندگی همچنین از سطح اندکی از توجه و تاکید برخوردار است که امید است در برنامه های آتی توسعه یعنی برنامه هفتم این موضوع مورد بازبینی و در نهایت برنامه ریزی در راستای شمولیت و توجه مناسب به مقوله

شهروندی و ابعاد آن مورد تاکید قرار گیرد. پیشنهاد میشود که با توجه به منشور و میثاق ملی (قانون اساسی) و وظایف حاکمیتی دولت ها در مورد حق شهروندی و توسعه یافتگی انسانی و رویآوری به توسعه پایدار، حقوق و مسئولیت شهروندی در ابعاد مختلف (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، مدنی) به طور همزمان و هم وزن، در برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (در اهداف کیفی، سیاستها / خطمشیها، سیاستهای اجرایی و اقدامات اجرایی) به صورت پیوسته، یکپارچه، اندام وار تدوین و عملیاتی کنند.

در نهایت؛ سیاست های راهبردی حقوق و مسئولیت های شهروندی برای برنامه هفتم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به شرح موارد زیر است:

راهبرد اول: توسعه زیرساخت های سخت افزاری و نرم افزاری کشور به منظور صیانت از حقوق و مسئولیت های شهروندی

راهبرد دوم: منطبق سازی رهیافت حقوق و مسئولیت شهروندی از منظر قانون اساسی در برنامه پنج ساله هفتم توسعه

راهبرد سوم: تعیین سیاست ها و راهبردهای اجرایی صیانت از حقوق شهروندی و مسئولیت پذیری اجتماعی

راهبرد چهارم: شفافیت نقش و سهم نهادهای دولتی در نهادینه سازی حقوق و مسئولیت های شهروندی در جامعه

راهبرد پنجم: شفافیت نقش و سهم سازمان های مردم نهاد در نهادینه سازی حقوق و مسئولیت های شهروندی در جامعه

راهبرد ششم: تاکید بر مقوله شهروندی فعال در چارچوب فرهنگ شهروندان و فاصله گیری از ملاحظات حقوقی و

تاکید یک سو به بر آرمان های ایدئولوژیک در برنامه هفتم توسعه

راهبرد هفتم: پایش و بررسی سالیانه وضعیت حقوق و مسئولیت شهروندی در جامعه از طریق نهادهای ذی ربط.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- احمدی، طباطبایی، محمد رضا (۱۳۸۸)، حقوق شهروندی با تاکید بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه خط اول، سال سوم، شماره ۸، صص ۳-۱۸
- احمدی، یعقوب؛ علی پور، پروین، (۱۳۹۷)، مولفه های فرهنگی اجتماعی و فرهنگ شهروندی (مورد مطالعه: شهروندان سنج، مجله راهبرد اجتماعی فرهنگی - شماره ۲۶
- افتخاری، رکن الدین و دینانی، لایلا و احسان افتخاری (۱۳۹۵) «تحلیل محتوای حقوق شهروندی روستایی در برنامه های پنج ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»؛ مجله برنامه ریزی و آمایش فضا، دوره بیستم، شماره ۲
- افروغ عماد ۱۳۷۹ فرهنگ شناسی و حقوق فرهنگی تهران نشر فرهنگ و دانش
- انصاری، اسماعیل (۱۳۹۰) حقوق شهروندی (مجموعه مقالات)، نشر معاونت تحقیقات، آموزش و حقوق شهروندی
- بیرانوند، رضا (۱۳۹۷) «بررسی میزان رعایت حقوق متهم در کلانتری های انتظامی و ارائه الگوی مناسب جهت ارتقاء آن»، طرح تحقیقاتی، پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی

- ترکمان پور، فرح؛ بهمن پور، سکینه. (۱۳۸۹). نقش شهروندی بر اساس کتاب های علوم اجتماعی، نشریه علوم رفتاری، شماره ۳
- توسلی، غلام عباس، حسینی نجاتی، سیدمحمد، (۱۳۸۳). واقعیت شهروندی اجتماعی در ایران، جامعه شناسی ایران، دوره پنجم، شماره ۲.
- جاوید و ابراهیمی (۱۳۹۳) «تکالیف شهروندی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» م
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۱). «مبسوط در ترمینولوژی حقوق»، تهران: گنج دانش، جلد سوم، چاپ دوم.
- جلائی پور، حمیدرضا. (۱۳۹۲). جامعه شناسی ایران؛ جامعه کژمدرن. تهران: نشر علم.
- حسن مرادی، ن. (۱۳۹۵)، تحلیل محتوای کتاب درسی. تهران: آبیژ.
- رایلی، دنیس (۱۳۸۸) شهروندی و دولت رفاه، ترجمه زیلا ابراهیمی، تهران، نشر آگه
- رایلی، دنیس. ۱۳۸۸. شهروندی و دولت رفاه. ترجمه زیلا ابراهیمی. تهران: آگه.
- رضایی پور، ارزو (۱۳۸۶) حقوق شهروندی، تهران، نشر اریان
- رضایی پور، آرزو، مجموعه کامل قوانین و مقررات حقوق شهروندی، انتشارات سپهر ادب، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۷، ص ۲۰
- رفیعی، حسن؛ مدنی، سعید؛ وامقی، مروثه. (۱۳۸۷) (مشکلات اجتماعی در اولویت ایران، مجله جامعه شناسی ایران، دوره ۹ شماره ۱ و ۲
- ره پیک، حسن، حقوق مسئولیت مدنی جبران ها، تهران، انتشارات خرسندی، چاپ چهارم، ۱۳۸۸
- سعدی پور، اسماعیل (.۵۹۳۹). روش های تحقیق در علوم تربیتی و روانشناسی. تهران: دوران
- سن، آمارتیا (۱۳۹۲). توسعه یعنی آزادی (مترجم: محمد سعید نوری نائینی). تهران: نشر نی
- شادمانی (۱۳۹۵) «حقوق شهروندی از منظر امام خمینی (ره)»
- شریعت پناهی، نسیم السادات، رکن الدین افتخاریف عبدالرضا، فرجیها، محمد و فلاحتی، لیلا (۱۳۹۸) «تحلیل محتوایی حقوق شهروندی اجتماعی زنان در برنامه های پنج ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران» پژوهش نامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی مطالعات فرهنگی، سال دهم، شماره دوم، صص ۱۷۱-۱۴۳
- شیانی، ملیحه، صدیقی، فاطمه (۱۳۹۳)، نگرش به انگاره هنجارین شهروندی "شهروند خوب" مجله جامعه شناسی ایران، دوره ۱۵، شماره ۱۴
- شیانی، ملیحه (۱۳۸۲). «وضعیت شهروندی و موانع تحقق آن در ایران نامه»، پایان دوره دکتری، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم اجتماعی.
- صداقت قاسم علی (۱۳۸۹) ویژگی های فقه اهل بیت و نقش آن در حمایت از حقوق شهروندی معرفت سال نوزدهم شماره ۱۵۴ صص ۱۴-۳۰
- طالبی، محمد حسین (۱۳۹۲) واکاوی مفهوم حق به مثابه موضوع دانش فلسفه حقریال روش شناسی علوم انسانی، سال نوزدهم، شماره ۷۴-۷۵، صص ۱۷۵-۱۹۳
- عبدالهی، قدسیه (۱۳۹۳) بررسی میزان آگاهی دانشجویان دانشگاه یزد از حقوق و وظایف شهروندی، دانشگاه تهرانف دانشکده علوم اجتماعی
- عسکریان، م (۱۳۸۵) جایگاه فرهنگ های قومی در تربیت شهروند، فصلنامه نوع آوری های آموزش، شماره ۱۷
- غفاری، غلام رضا؛ حبیب پور کتابی، کرم (۱۳۹۳). سیاست اجتماعی: بنیان های مفهومی و نظری. تهران: دانشگاه تهران.
- غیاثوند، احمد (۱۳۹۰). «گرایش به شهروندی سیاسی و عوامل مؤثر بر آن». رساله دکتری. دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.
- فالکس، کیث. (۱۳۸۱)، شهروندی. ترجمه: محمد تقی دلفروز. تهران، کیمیا.

- فتحی، سروش و ثابتی مریم (۱۳۹۱) توسعه ساختار سازمانی و گسترش فرهنگ شهروندی فصلنامه مطالعات شهری
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- قوام عبدالعلی ۱۳۸۳ جهانی شدن و جهان سوم، روند جهانی شدن و وضعیت جوامع در حال توسعه در نظام بین الملل تهران دفتر سیاسی و بین المللی
- کاظم پور، لقمان (۱۳۹۱) تاثیر جهانی شدن بر مفهوم شهروندی، دانشگاه تهرانف دانشکده علوم اجتماعی
- محسنی تبریزی، علیرضا و مجتبی صدقاتی فرد (۱۳۹۰)، «پژوهشی درباره بی تفاوتی اجتماعی در ایران». جامعه شناسی کاربردی. سال ۲۲. شماره ۳. صص ۲۲-۱
- محمدی، حسین؛ مزیدی، محمد؛ بهشتی، سعید (۱۳۹۶). تحلیل مفهومی مراحل و ابعاد تربیت شهروندی. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال ۸، شماره ۴، صص ۸۳-۱۰۶
- مشیکی، اصغر؛ علی اکبر خادمی (۱۳۸۷)، «بررسی آسیب شناسانه سیاست ها و سیاست گذاری های فرهنگی، مطالعات فرهنگ -ارتباطات، شماره ۱۴
- مقیمی زنجانی، شروین (۱۳۹۷)، زایش ایده شهروندی در ایران معاصر از منظر فلسفه سیاسی، فصلنامه علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم.
- منشور حقوق شهروندی نهاد ریاست جمهوری آذر ماه ۱۳۹۵
- موسوی، میرطاهر (۱۳۹۱). «درآمدی بر مشارکت اجتماعی». تهران: جامعه شناسان
- واحدی و گوهری (۱۳۹۶) «بررسی میزان تحقق حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی در محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی» فصلنامه پژوهش های کیفی در برنامه درسی، سالد دوم شماره ۹
- یزدان پناه، لیال . ۱۳۸۶. «موانع مشارکت اجتماعی شهروندان تهرانی». فصلنامه رفاه اجتماعی. شماره ۲۶. صص: ۱۰۵-۱۳۰
- یوسفی، علی و مژگان عظیمی هاشمی (۱۳۸۷). «احساس شهروندی در مراکز استان های ایران» مجله جامعه شناسی ایران. سال ۹ شماره ۳ و ۴. صص: ۲۳-۳

(ب) منابع لاتین

- Favoreu, Louis et les autres, Droits des libertés fondamentales, Dalloz, ۳e édition, Paris, ۲۰۰۵, p. ۲۴۹
- Gentilli, V. (۲۰۰۷). Reflection On The Right To Information Based On Citizenship Theories, Brazilian Journalism Research, Volume ۳, Number ۱, PP .۸۲-۹۱
- Isin.F.E & Wood.P.K(1999)"Citizenship & Identity,"Sage Publication, in association with theory culture & society series
- Leydet, D. (2011). Citizenship. In Stanford Encyclopedia of Philosophy, Available at: <https://plato.stanford.edu/entries/citizenship/>, Mon Aug 1, 2011
- Mark J. Smith and Piya Pangsapa ,(2008). Breaking new ground, how environmental responsibility Publication Date: 15
- Olfild,A.(1990).CITIZENSHIP and capability?Amartya sens capabilities and the modern world .Londen:Routledge
- Powell martin. 2009.A Welfare state without citizens,forms_Giannini Reserc,volume X.PP355-375.
- Smith,M. (1998). Laclau and mouffe:The radical democratic imaginary. London:Rotledge.